

Många gånger under läsningen av denna bok slår det en, hur felaktigt interpreterade flera fornkristna byggnadsminnen blivit av föregående forskare, för vilka de liturgiska källorna varit okända. Man kommer då osökt att tänka på ett aktuellt förhållande i Sverige, som det är på tiden att säga ifrån om, nämligen att då det gäller våra kyrkobyggnaders iordningsställande och bevarande bör icke allt arbete utan vidare få ombesörjas av arkitekter och esteter. Särskilt gäller detta frågor av liturgisk art såsom ordnandet av altarplatsen. Det finnes t. ex. kyrkorestauratörer, som se kyrkobyggnaden så uteslutande ur arkitektonisk och estetisk synpunkt, att de, för att få fram byggnadens mittaxel, öppna altarringen framtill mot koret och hugga sönder ringen med dess knäfall, som dock är ett av de liturgiskt mest betydelsefulla inredningsföremålen i kyrkan. Därmed har upphäfts icke blott intrycket av altarplatsens avskildhet utan också den betydelsefulla erinringen om altarringens liturgiska funktion i det protestantiska nattvardsfirandet.

Med bestämdhet måste man därför fordra av alla dem, som syssla med kyrkobyggnader i våra dagar, att i första hand betrakta kyrkorummen som gudstjänstlokaler, vilkas liturgiska funktioner i första hand skola respekteras.

Bengt Cnattingius.

Till frågan om högmässans inledning.

DÅ MAN STUDERAR de sakkunnigas förslag att infoga skriftermålet (med eller utan skriftetal) i högmässan och konstaterar, att vissa brister, som mässans inledning nu lider av, endast skulle förvärras genom de föreslagna ändringarna, skulle man önska, att vederbörande avstode från experimenten och låte skriftermålet stå kvar före mässan och behålla sin nuvarande form. Litet var, som gripits av den stillsamma, innerliga högtidlighet, som kan präglade en sådan morgonstund i templet före mässans början, kan ej annat än tveka inför förslaget att infoga skriftermålet i högmässan. Det finns kanske andra och bättre utvägar för att nattvardshögmässan med föregående skriftermål ej skall bli för lång och tröttande. Någon har kommit med det goda förslaget att vid sådana tillfällen utelämna predikan, men det lära nog inte våra kyrkomenigheter finna sig i. Men kunde inte predikan förkortas? Är det nödvändigt, att den skall räcka minst en halv timme för att vara uppbygglig?

Något, som man med rätta har klandrat, är den nuvarande ordningen med dubbla syndabekännelser. Nog kan man tycka, att då skriftermål hållits, kunde den andra syndabekännelsen utgå och Kyrie sjungas omedelbart efter ingångspsalmen eller efter den av kören sjungna Introitus-antifonen, som kunde efterfölja eller möjligen ersätta denna psalm. Det låter ju tänka sig, att om en sådan gudstjänst ej bleve för lång, så skulle även de, som ej gå till nattvarden, vilja vara med även under skriftermålet. Med denna ordning skulle man ju slippa den stundom häftiga och misslyckade övergången från den kyrkoårs-bestämda ingångspsalmen (och växelsången) till syndabekännelsen. Särskilt på högtidsdagar sådana som Påskdagen och Tacksägelsedagen verkar denna tvära vändning som en kalldusch, även för den som inte är någon övertygad anhängare av de Quenselska teorierna om ingångspsalmen.

Med tanke härpå skulle man önska, att syndabekännelsen, föregången av en allokution och åtföljd av avlösning, vid de vanliga kortare högmässorna placerades före Introitus, ja helst före sammanringningen. Ett sådant litet kort »skriftermål» kunde inledas med ringning i en liten böneklocka (= andra- eller tredjegångsringning eller s. k. prästringning), varefter en kort psalm event. kunde sjungas. Härigenom skulle ju de två olika önskemålen ang. ingångspsalmen vid högmässan kunna tillfredsställas sålunda: efter böneringningen en psalm, utgörande »en bönesuck om nåd till att rätt begå Herrens helga gudstjänst» (Quensel), och efter sammanringningen en psalm »efter den innevarande sön- eller helgdagens beskaffenhet och ställning i kyrkoåret». På högtidsdagar kunde kanske denna lilla »preparations-akt» avslutas med den underbart vackra antifonen »Asperges me» = »Skära mig, o Herre, med isop» etc. (Se nya Vesperalets ordning för Completorium eller hellre »In Memoriam S:tæ Birgittæ» n:r 12, där Gloria Patri ej bryter stilen!) Häremot skulle dock kunna invändas, att denna bön måhända ej vore så lämplig *efter* avlösningen. *Före* densamma vore den otänkbar, dels på grund av Gloria Patri, dels emedan musiken här skulle verka — för stämningsfull. Kanske vore en psalmvers bättre avslutning, och kanske allra bäst — tyst hön. I vilket fall som helst borde församlingen, lämpligen under sammanringning, givas tillfälle till meditation, innan Introitus-psalmen resp. -antifonen sjöngs, annars bleve det här kanske en lika svår »modulation» som den nyssnämnda.

Men hur skulle det då gå med Kyrie? Ja, det må förlåtas en kyrkomusiker, om han hyser sådana kätterska åsikter, som att både Kyrie och Gloria helst borde få vara, vad de äro, och slippa att betraktas som något slags bihang till syndabekännelse och avlösning!

Hur är det med Missalets Kyrie-melodier? Blir Kyrie »en nästan kvidande suck om förbarmande» och ett »uttryck för syndakänslans intensitet»? Detta Quensels intryck av Kyrie skulle möjligen kunna passa in på melodien n:r 6 men knappast på någon av de andra, som endast giva ett måttfullt och ädelt uttryck åt bönestämning. Sjung Juldagens ingångspsalm och antifoni »Se, jag bådard eder stor glädje» och omedelbart därefter Kyrie n:r 1 eller 2! Eller Påskdagens jublande »Vad ljus över griften» och »Herren är uppstånden» och därefter Kyrie n:r 5! Kontrasten blir ej överväldigande. Visserligen dämpas tonen, men åt någon djup förkrosselse giva dessa åldriga melodier ej uttryck. Inte är det ärevärdiga Kyrie sämre för det. Men man skulle blott önska, att det befriades från att vara »församlingens Amen till syndabekännelsen» och helt enkelt finge betraktas som en stilla bön, sjungen av kören, event. med instämmande av församlingen. Dennes skuld känsla kunde hellre få ett uttryck i en psalm före skriftermålet, resp. »preparations-akten», och skulle en sådan i långt högre grad än Kyrie kunna bli *församlingssång*. En fördel med ett sådant litet »skriftermål» varje söndag skulle alltså även vara, att församlingen här finge tillfälle till aktivt deltagande och följaktligen skulle bli »skadeslös», om kören vid något tillfälle helt övertog Introitus och Kyrie, vilket vore att föredraga framför diverse »extra-sång».

De anförda skälen kunna väl inte övertyga någon konservativ kyrkovän och kanske inte någon annan heller. Man ser kanske lite mera praktiskt på saken. Om högmässan börjar kl. 11, så skall väl sammanringningen verkställas detta klockslag. Inte kan man väl lära någon församling att infinna sig kl. 10.⁴⁵ för att få vara med om denna »preparation»! Nej, denna finge väl börja kl. 11, och då skulle det ju kunna bli så upp- och nervänt, att sammanringningen började t. ex. 11.¹⁵! Och detta, menar man, vore väl så barockt, att förslaget därför utan vidare kan avfärdas. — Nej, vi få nog behålla den nuvarande ordningen, och beträffande kallduscharna få vi väl försöka stålsätta oss, så gott vi kunna: akta oss för att ryckas med av den jublande introitus-psalmen och ta den följande mörka molltonarten — med jämnmod??

Mellan Kyrie och Gloria finnes ingalunda en så stor kontrastverkan, som man velat påstå. Lämpligheten av att placera avlösningen mellan dessa moment kan väl betvivlas. Gloria skulle nog verka mera chockerande efter en uttalad avlösning än efter det sjungna Kyrie. Bättre vore väl följande ordning: syndabekännelse, avlösning, Kyrie och Gloria. Den tanken, att det är Herrens svar på syndabekännelsen, som ger anledning till sjungandet av Gloria med Laudamus,

undantränges väl inte genom denna ordningsföljd. Fasthåller man vid denna något ensidiga syn på Gloria, borde man ju ha ytterligare anledning att taga upp det gamla fullständiga Laudamus, där man även får sjunga om Herren Jesus Kristus såsom Guds Lamm, som borttager världens synder.

Vi skulle ju nu bl. a. undersöka möjligheterna till förkortning av den fullständiga högmässan. Under passionstiden samt de tre senare adventssöndagarna vore det väl särdeles lämpligt att anknyta till en gammal vacker tradition och utelämna Gloria samt Sv. Ps. 24: 1. Gloriasången vid Jul och Påsk skulle givetvis bliva av mycket större verkan efter denna tystnad under beredsetiderna. Till följd av den nyssnämnda uppfattningen av Gloria torde det väl inte vara många, som vilja lyssna på ett sådant förslag. Dessutom invänder man kanske, att då nattvard ej firas, bli högmässorna ju så torftiga i liturgiskt hänseende, att vi därför ej ha råd till att mista Gloria. Härtill skulle vi kunna svara, att den musikaliska fattigdomen endast bleve kännbar under advent. Under passionstiden hade vi ju riklig compensation i — litanian. Det är mycket egendomligt, att vi under denna tid skola sjunga mera än annars. Då skulle det ju tvärtom vara mera tyst och stilla i kyrkan. Men i denna riktning har utvecklingen ingalunda gått. Visserligen undvika vi i bästa fall orgelns trumpetstämmor, men sången får en allt annat än stillsam prägel. Vårt myckna sjungande under fastan, jämfört t. ex. med påsktiden, torde ej vara utan vissa risker. Kyrkosången kan måhända komma att betraktas såsom något tungt och mödosamt, något som särskilt skall påminna oss om lidandet, alltså en modern och mera human motsvarighet till forna tiders späkningar! I all synnerhet kan denna tanke ligga nära till hands, då vi fira påsken bl. a. med att kasta av oss oket, den myckna kyrkosången, och bli sparsamma med tonerna!

I någon mån skulle mässan kunna förkortas genom sparsamhet med psalmverserna. Särskilt gäller detta gradualpsalmen. På högtidsdagar böra nog inga restriktioner förekomma på denna punkt, men nog tycker man, att prästen på de vanliga söndagarna kunde vara lite skonsam mot församlingen, då han har förmånen att få bestämma även denna psalm. Men så sker ingalunda alltid. Nej, gradualpsalmen skall liksom predikan ha *sin vissa tid*, oavsett hur det bekommer församlingen! Eller är orsaken en annan och lite mer idealistisk. Man talar i våra dagar så vackert om att psalmerna ej böra stympas utan sjungas i sin helhet. Ja, det där låter så övertygande. Men här som så ofta annars besannas det, att vackra teorier jämmerligen komma till korta i praktiken. Följande erfarenhet av en alltför lång, alldaglig gradualpsalm torde många kolleger ha gjort: i början går det

någorlunda, ja, kanske med liv och lust; men så småningom börjar trötthet förmärkas hos körmedlemmarna (om sådana finnas); de måste avlösa varandra och turas om att hämta andan och torka svetten ur pannan; kantorn-organisten gör sin plikt men sänder allt emellanåt psalmväljaren en allt annat än blid tanke; församlingsmedlemmarna »ge tappt» den ene efter den andra; de, som hålla ut, sjunga sämre och sämre, och tonhöjden börjar kanske att sjunka ganska betänkligt. Och när psalmen äntligen slutat, blir Evangeliet ett i alla avseenden »ljuvligt och glatt budskap» efter denna om Sinai alltför mycket påminnande exercis. Om denna bidrager till att öka kärleken till psalmbok och församlingssång blir en annan fråga.

Körledaren bör även tänka sig för vid val av »Hymn efter tron», om sådan skall förekomma. Får tillredelse-psalmen utbytas mot ett av kören sjunget offertorium, kan väl körsången före predikan utgå. Utföres likväl en sådan, kunde väl predikstolsversen utelämnas. Många torde väl ha gjort den erfarenheten, att denna, ofta av nykter alldaglighet präglade »vers», stundom bortsopar det högtidliga intryck, som hymnen åstadkommit. Och vi ha ju så ofta fått höra, att denna körsång skall vara ett preludium till predikan och försätta menigheten i »den rätta stämningen». Om vi nu skulle lyckats därmed, varför skola vi då sedan taga tillbaka med den vänstra handen, vad vi givit med den högra? Låta vi i stället den högtidliga »stämningen» dröja kvar, bör detta ju kunna hjälpa predikanten till att taga fasta på detta intryck samt befästa och fördjupa detsamma. Emellertid är det väl inte rådligt att försöka med ett attentat mot predikstolsversen. Vi förstå ej riktigt, varför hymnen placerats just här. Det har väl aldrig gått till så, att när man på sin tid lämnade medgivandet, att en körsång finge utföras vid högmässan, så kastade man in den »efter tron», emedan man inte riktigt visste, var man skulle göra av den? Vare härmed hur som helst! Visst är, att denna placering bidragit till att hymnen kommit att betraktas, inte som en liturgisk sång utan ett »extranummer», en dekoration vid festliga tillfällen, ett konsertstycke, där kören och dess ledare skola visa, vad de kunna åstadkomma, och församlingen sitta och njuta eller kritisera. Blev körsången vanligare, finge kören övertaga ett eller flera liturgiska moment eller sjunga sin de-tempore-hymn i stället för någon av psalmerna, så skulle väl både kören och församlingen så småningom uppfostras till en fördjupad uppfattning av körsången vid gudstjänsten.

Förslaget om hymn i stället för psalm stöter kanske mången, som älskar sin psalmbok. Jag vill emellertid påpeka några fall, där ett sådant utbyte lämpligen kunde ske. På Fastlagssöndagen ha vi väl knappast någon traditionell ingångspsalm, någon som »slagit igenom»

och som församlingen därför skulle sakna. Kunde inte kören (fyrstämmigt eller unisont) då få sjunga den gamla passions-»leisen» »Gud Fader, då han såg vår nöd» (Hymnarium n:r 100)? Kunde denna söndags högmässa börja på ett vackrare och värdigare sätt? En, låt vara god, psalm, t. ex. 46: 5—6, skulle efter denna körsång blott förstöra det goda intrycket, musikaliskt sett. Och är det så nödvändigt att jämt och ständigt irritera de musikaliska öronen? Kanske finns det flera sådana, än man tror bland kyrkfolket. Men församlingssången? Ja, när församlingen sedan kan få en så god och gärna sjungen gradualpsalm som 89, så saknar den nog inte sin ingångsvers. Liknande blir förhållandet på Kristi Himmelfärdsdag. Vore det så farligt att på denna högtidsdag utelämna en tämligen matt ingångspsalm, om man hade förmånen att ha en kör, som kunde sjunga Otto Olssons ypperliga tonsättning till Sv. Ps. 116? Här finge ju församlingen återigen en av sina mest omtyckta gradualpsalmer, näml. 113. — Vid ett och annat tillfälle kunde *gradualpsalmen* utbytas mot körsång, t. ex. på Alla Helgons dag. Hymnen på denna högtidsdag blir väl »Vilken är den stora skara?» eller någon annan, som anknyter till episteln. Var och en, som sätter värde på lite ordning och reda i gudstjänsten, kan väl ej tycka annat än att placeringen »efter tron» blir särdeles olämplig i detta fall. Bättre vore väl, att körsången utfördes efter episteln. Är man lycklig nog att till gradual få 486, vill man väl inte gärna peta undan denna gripande psalm, utan får väl körsången i så fall komma mellan episteln och 486. Där psalmväljaren skattat åt tidens smak och i stället vill ha någon av de nya allhelgonapsalmerna (visserligen goda, men av obetydlig verkan jämförda med 486), borde gradualpsalmen helst ersättas av en de-temporehymn. Det må dock betonas, att sådana utbyten ej kunna ifrågakomma i större utsträckning.

Vi ha nu påpekat, att *sammanställningen körsång + psalm* kan vara olycklig, därför att den senare innebär en avmattning. Den kan även vara olämplig, ja, otänkbar av motsatt skäl. Psalmerna kan verka så övertygande, mäktig och gripande, att den föregående körsången ställes helt i skuggan såsom något platt och obetydligt, som vi önska, att vi aldrig hade hört. Ja, det blir kanske med en sådan körsång som med de andefattiga preludier, vi ha på vårt samvete: vi bli tacksamma för att kunna glömma! För att hymnen skall slippa en sådan degradering, bör den givetvis placeras i ett mindre riskabelt grannskap. Jag vill nu nämna några exempel, där psalmen under inga förhållanden kan ersättas av körsång, och där det kanske vore säkrast, att kören inte ens »preluderade». Trots allt beklagligt experimenterande vid psalmvalet äro vi ju ännu så lyckliga, att vi på vissa högtids-

dagar äga »fasta» introitus- och gradualpsalmer av högsta värde. Introituspsalmerna 53 på Adventssöndagen, 55 på Juldagen, 69 på Trettondedagen, 102 på Påskdagen, 484 på Alla Helgons dag samt gradualpsalmerna 51 på Adventssöndagen, 60 på Juldagen, 92 på Långfredagen, 113 på Himmelsfärdsdagen, 124 på Reformationsfesten och 496 på Domssöndagen höra väl till det yppersta av vad som förekommer vid svensk gudstjänst, och deras betydelse kan väl knappast överskattas. Det är en upplevelse varje gång de återkomma på sina respektive dagar, och intrycket av dem blir kanske för många den största behållningen av kyrkibesöket. Det kan ej hjälpas, att de flesta hymner förblekna, då de ställas vid sidan om dessa underbara psalmer.

Det har blivit allt vanligare att sjunga en hymn före introituspsalmen. Många skäl tala för denna anordning. Men att den även kan ha sina risker, ha vi ju redan sett. Dessutom blir väl ett uppradande av tre Introitus efter varandra (körsång, psalm och anti-foni) lite för mycket av det goda. Det måste erkännas, att det är illa ställt för de-tempore-hymnen: den får känna sig som en inkräktare, var den än kommer i ritualen.

Många tycka nog, att allt det här resonemanget verkar bra petigt och rör sig endast om bagateller. Vad skall det tjäna till att kritisera gudstjänstordningen? Kommer man till kyrkan med det rätta sinnet, så får man välsignelse och kommer ej att lida av, att somligt inte är så »psykologiskt» och »musikaliskt», som det skulle vara. Ja, det vilja vi visst inte förneka. Men bristfälligheterna i psykologiskt och musikaliskt hänseende medföra nog mera skada, än man tror. Kanske inte minst en del tvära omkastningar, som vi beklagat oss över. »Svenskarna äro ett trögt folk.» Äro de stämde i moll, så går det inte att i en handvändning få dem med på noterna i en jublande lovsång. Ha de kommit i högtidsstämning, så vilja de behålla den och bli illa berörda och långvarigt surmulna, om man tar stämningen ifrån dem. Och de ta besvikelser mycket hårt! Det har kanske hänt, att en »nutidsmänniska» gripits av den underbara helgmålsringningen eller av klockklangens på söndagsmorgonen och därav lockats till kyrkan. Hon har kanske haft verklig längtan efter att fira gudstjänst. Men hur besviken har hon ej blivit! Bedrövlig församlingssång, virrig mässmusik, liturgens och organistens slarv har gjort altartjänsten så enerverande, att det känts som en lättnad, då prästen börjat på predikstolen. Men predikan har endast blivit en ny missräkning. Nästa gång klockan kallar till högmässa, förmår hon ej övertyga den där besvikna »nutidsmänniskan», som föredrager att meditera för sig själv, hemma eller i Guds fria natur.

Mångenstädes bero de tomma kyrkorna kanske inte endast på

församlingarnas likgiltighet, ehuru denna kan vara beklämmande. Nog är det på sina håll kient beställt både med det ena och det andra i kyrkan, och nog kan ett arbete för gudstjänstlivets förnyelse vara påkallat. Liksom predikanten på det omsorgsfullaste bör bereda sig och göra allt för att åhörarna verkligen skola få något av predikan, så bör väl liturgen och organisten-kantorn ockra med sina pund och göra det bästa möjliga av liturgien, sådan den nu är, men även arbeta för att undanröjda en del störande brister m. m., inte för att utforma ett konstverk, som skall avnjutas av finsmakare, utan för att gudstjänsten må bliva så uppbygglig som möjligt. Varför skall man klandra och misstänkliggöra sådana strävanden och komma med de gamla fraserna om »ritualism», »yttre form», »andlig tomhet» o. s. v.? Ingen menar väl, att den människa, som fått blicken upp för det ena nödvändiga, till följd av detta bör slarva i sin kallelse och intressera sig så lite för denna som möjligt. Är det inte en äkta luthersk tanke just detta, att vi skola vara trogna i vår kallelse? Skulle liturgen och kyrkomusikern härvid utgöra ett undantag? De som fått en så hög uppgift! Man skulle ju tvärtom tycka, att dessa tempeltjänare, så långt som i deras förmåga står, borde vårda sig om den sköna Herrens gudstjänst, inte endast i stora drag utan även i de minsta detaljer.

Albert Runbäck.

Orgeldispositioner.

Disposition för orgelverket i Kalmar Domkyrka efter den av Åkerman & Lunds Nya Orgelfabriks Aktiebolag år 1929 företagna ombyggnaden:

Manual I.

1. Principal 16'; 2. Principal 1:sta 8'; 3. Principal 2:dra 8'; 4. Gamba 8'; 5. Dubbelflöjt 8'; 6. Oktava 4'; 7. Oktava 2'; 8. Kornett 3 chor; 9. Trumpet 16'; 10. Trumpet 8'.

Manual II.

11. Borduna 16'; 12. Principal 8'; 13. Fugara 8'; 14. Dolce 8'; 15. Flüte harm. 8'; 16. Oktava 4'; 17. Flüte okt. 4'; 18. Rauschkvint 2 chor; 19. Corno 8'.

Manual III.

20. Gedackt 16'; 21. Bassetthorn 8'; 22. Violin 8'; 23. Salicional 8'; 24. Aeolin 8'; 25. Voix céleste 8'; 26. Rörflöjt 8'; 27. Fugara 4'; 28. Ekoflöjt 4'; 29. Waldflöjt 2'; 30. Cor. Angl. 16'; 31. Euphone 8'; 32. Vox humana 8'.

Pedalen:

33. Violonbas 16'; 34. Subbas 16'; 35. Ekobas 16'; 36. Kvinta 12'; 37. Violoncell 8'; 38. Gedackt 8'; 39. Oktava 4'; 40. Kontrabasun 32'; 41. Basun 16'; 42. Trumpet 8'.